

ומקשינן: והא אַנן תנן, הרי שנינו במשנתנו: שברי "צלמים". ומשמע דוקא צלמים, שאין ידוע שעבדום, מותרין, ולא אלילים ממש!

ומתצינן: הוא הדין דאפילו שברי עבודת כוכבים מותרין, כדעת שמואל.

והא דקתני שברי "צלמים", לא משום שדוקא צלמים מותרין, אלא משום דקא בעי למיתני סיפא, כיון שהתנא רצה לשנות בסיפא: מצא תבנית יד תבנית רגל — הרי אלו אסורין מפני שכיוצא בהן נעבד. לכן שנה "צלמים", להשמיעך שתבנית יד ותבנית רגל אסורין אפילו בצלמים.

ואם היתה המשנה אומרת ברישא "שברי עבודת כוכבים", היינו מדייקים לומר, שרק באלילים ממש יש לחלק בין סתם שברים, המותרים, לתבנית יד או רגל, האסורים, אך בצלמים מותר תבנית יד ורגל, וזה אינו נכון, כי צורות אלו חשובות הן וחוששין להן [ויבואר בגמרא לקמן שעושין להם בסיס בפני עצמם], ולכן אסורים אף כשהן שברי צלמים.

ומדייקת הגמרא מדברי המשנה להקשות על שמואל:

תנן: מצא תבנית יד תבנית רגל, הרי אלו אסורין מפני שכיוצא בו [בהן] נעבד.

וקשה: אמאי, למה אסורין? והא שברים מא-ב נינהו, ואף שנעבדו, מכל מקום, הרי יש לפנינו "הוכחה" שהגוי ביטלן?

תרגמה ביארה שמואל: אכן, אם הן סתם שברים, מותרין. ומה שאמרה המשנה שהן אסורין, מדובר בעומדין על כפיסן, שהתקינו לשברים הללו "מושב" ו"בסיס", ועצם ישיבתן על בסיס מוכיחה את חשיבותם, אף שהם רק חלק מצלם, ועובדים להם.

ומביאה עתה הגמרא מחלוקת אמוראים בעבודת כוכבים שנשתברה, דהיינו שהגוי עבד לה ולא ביטלה בעצמו, אלא היא נשתברה מאיליה, האם מותרים שבריה היות ונשתברה, והם שבורים לפנינו, או לא. וצדדי המחלוקת יבוארו בגמרא.

אתמר: עבודת כוכבים שנשתברה מאיליה — רבי יוחנן אמר אסורה. רבי שמעון בן לקיש אמר מותרת.

ומבאר הגמרא: רבי יוחנן אמר אסורה, דהא לא ביטלה, ואינה בטילה מעצמה.

רבי שמעון בן לקיש אמר מותרת, כי מסתמא, בטולי מבטיל לה, כי מומר אמר, הגוי אומר לנפשו: איחי נפשה לא אצלה, היא לא הצילה את עצמה, ואם כן, להחוא גברא מצלה ליח? וכי תציל אותי? (12)

שבאם הגוי ודאי מתייבא מדעתו מאלילו, אף שלא שיברה, כגון שהניחה הפקר בשעת שלום ואינו עתיד לחזור — ודאי שהיא בטלה. ומחלוקת רבי יוחנן וריש לקיש היא רק בנשתברה מאליה, והגוי אינו יודע מהשבירה, שריש לקיש סובר שהיא בטלה כשם שבטלה כשמשתברה בידים, "דעל כרחיה מבטלה", ורבי

וכן כתב רש"י להדא בדף מט ב ד"ה לא. וכן סוברים הרי"ף והרמב"ם. והמשך הסוגיא יבואר לפי דרך זו, על פי דברי הרמב"ן. ובסוף הסוגיא [הערה 9] יבואר בעז"ה בקיצור דעת התוס'.

12. הרמב"ן [בעמוד הבא] מוכיח מכמה ראיות,

וכי משם ראייה? — הלא אדרבה, הפלישתים לא החשיבו את דגון, אלא רק את המפתן, כיון שלא נפל מעבר למפתן. התב, שם היה הסיפור שמניחין את הדגון, ועובדין את המפתן, לכן לא ידרכו שם עוד. דאמרי הכי, כך אמרו הגויים בטעותם: שבקיה איסריה עזבתו שרתו לדגון, ואתא, ובאה, איתיב ליה, והשררה התיישרה לה על המפתן.

איתיביה, הקשה רבי יוחנן ממשנתנו כנגד ריש לקיש.

דתנן, המוצא שברי צלמים, הרי אלו מותרין. ויש לדייק: הא אם מצא שברי עבודת כוכבים שודאי עבדו להן, אסורין. ומשמע שאף אם הם שבורין לפנינו, הרי הם חשובים, ואסורים. וקשה על שיטת ריש לקיש.

ומתרץ ריש לקיש: לא תימא אל תדייק מהמשנה: הא שברי עבודת כוכבים אסורין. אלא אימא, הא צלמים עצמן, אסורין.

ובאה המשנה להשמיענו סתמא כרבי מאיר, לסתום כדעת רבי מאיר במשנה הקודמת,

והגמרא מביאה את המשך הוויכוח בין רבי יוחנן וריש לקיש, ותחילה מביאה הוכחות וראיות של רבי יוחנן להוכיח את שיטתו. ובסוף הסוגיא מביא ריש לקיש ראייה לשיטתו.

איתיביה רבי יוחנן לרבי שמעון בן לקיש: נאמר בספר שמואל [א ה] בעת שהפלישתים שבו את ארון הקודש ושמהו בבית דגון אלהי פלישתים, והציגו אותו אצל דגון. ובבוקר הראשון מצאו את דגון נופל לפניו ארצה לפני ארון ה', ויקחו את דגון וישיבו אותו למקומו. ובבוקר שני ראו "והנה דגון נופל לפניו ארצה לפני ארון ה', וראש דגון ושתי כפות ידיו כרותות אל המפתן". והרי הוא עבודת כוכבים שנשתברה מאליה.

וכתיב "על כן, לא ידרכו כוהני דגון וכל הבאים בית דגון על מפתן דגון באשדוד, עד היום הזה". וסבר רבי יוחנן, שלכן לא דרכו, משום שהשברים היו חשובים להם.

ומוכח שעבודת כוכבים שנשתברה מאליה, נשארה בחשיבותה?

ומתצינן: אמר לו ריש לקיש לרבי יוחנן,

בטילה. כי ממה נפשך — אם הגוי ראה או ידע, הלא גם לרבי יוחנן מתיימש הימנה [דלא גרע מיאוש מדעת, כמו שהוכיח הרמב"ן מכמה ראיות], ואילו אם הגוי לא ראה או ידע, מה הקשה על ריש לקיש, הלא לדעת הראב"ד מודה ריש לקיש שאינה בטילה?

[ויש להוסיף על קושית הרמב"ן מקושית ריש לקיש בסוף הסוגיא מקן שבראש אשירה — האם סבר ריש לקיש שהגוי עומד שם ורואה או יודע מכך. ולמה לא תירצה הגמרא שהגוי אינו יודע?]

יוחנן סובר שאינה בטילה כל זמן שלא ביטלה בידים, שמא יחזור ויתיכנה ויעשה אותה מחדש, או יעבוד לשכורה, ואף שנשברה בפניו.

ולכן גם מובן, למה תלתה הגמרא לקמן שברה ישראל בנשברה מאליה, שהטעם אחד הוא. ומביא דעת הראב"ד, הסובר שגם ריש לקיש לא התיר אלא אם נשברה בידיעת הגוי, ואז הוא כמו ייאוש מדעת.

והרמב"ן מקשה עליו, מהמשך הסוגיא, שרבי יוחנן מוכיח לריש לקיש בכמה ראיות שבנשתברה מאליה, או ששברן ישראל, אינה

ממשנתנו שהשברים אינם חשובים, ואין הגוים עובדים אותם.⁽¹³⁾

ומתרצינן: הכי השתא? איך אפשר להשוות בין צלמים לעבודת כוכבים?!

התב, הלא אותן צלמים, אף לרבנן, אין וודאות שאכן עבדו אותם, אלא מצד אחד **אימר**, **עבדום**, אפשר לומר שעבדו אותם, אך מאידך, **אימר לא עבדום**, ואף אם **תמצי לומר עבדום**, **אימר**, עדיין יש לומר, **בטלום**. יתכן שהגוים בטלו אותם. כלומר, יש שם "ספק ספיקא" אם השברים אסורים, ולכן מתירה אותם המשנה.

אבל כאן, בשברי **עבודת כוכבים**, שנחלקו בהם רבי יוחנן וריש לקיש, הרי **ודאי עבדום**, ועתה שאנו מסופקים אם ביטלום, **מי יימר** מי יאמר לנו **דבטלום**? ואם כן, הוי **ספק** אם אכן ביטלום, וכנגד זה, מה שהיתה אסורה, הוא **ודאי**. ויש לנו כלל שאין **ספק מוציא מידי ודאי**. והיינו, כיון שהיא היתה מוחזקת בודאות כאסורה, אין להתיר את שבריה על פי "ספק", שמא ביטלום⁽¹⁴⁾.

אך חוזרת ומקשה הגמרא: וכי אין ספק

שכל הצלמים אסורין, ולא דוקא אלו שיש להם בידן מקל או צפור או כדור. ואף על גב שאוסר רבי מאיר את הצלמים, הוא מודה שיש להתיר את שבריהן.

אך עתה מקשה הגמרא לרבי יוחנן בצורה הפוכה! **ורבי יוחנן**, מה ראייה הביא מהמשנה כנגד ריש לקיש? והרי אדרבה, מדברי **רבי מאיר**, **נשמע להו לרבנן**!

שהרי רבי מאיר וחכמים לא נחלקו אלא בשאלה אם עובדים הגוים את הצלמים או לאו. אבל זה ברור, כי כשם שרבי מאיר האוסר את כל הצלמים, הוא מתיר את שבריהם, כן לחכמים, האוסרים רק את אותם הצלמים שודאי עבדום הגויים, על אף שהם עצמם אסורים, שבריהם מותרים. ומוכח ששברי צלמים הנעבדים מותרים?

וכך מקשה הגמרא: **לאו**, וכי לא **אמר רבי מאיר**, **צלמים שלמים אסורין**, אבל **שברי צלמים מותרין**. אם כן, **לרבנן**, **עבודת כוכבים נמי**, כלומר, גם צלמים שיש בידם מקל וצפור וכדור, שעובדים אותם, גם נאמר, **היא**, כשהיא שלימה, **אסורה**. ואילו **שבריה מותרין**. הרי שאפשר לדייק

שבריהם, כמבואר.

14. הקשה הרמב"ן: לדעת רש"י [הערה 6] הסובר שרבי יוחנן וריש לקיש חולקים באילולים ממש שראינו שנשתברו מאליהם, מה ראייה הביא רבי יוחנן ממשנתנו, הלא במשנתנו לא ראינו שנשתברו, אלא ישראל מצאום, ואנו תולים לומר שמסתבר מאוד שהגוי שברם בכוונה, ואף רבי יוחנן מודה ששבריהם מותרין למוצאן, ומה הקשה לריש לקיש?

13. וכתב רש"י, שבעצם יכלה הגמרא להקשות, מדברי חכמים עצמן מבלי להשוות דבריהם לדברי רבי מאיר, שהרי באותן צלמים שהם אסורין לפי שיש בידן מקל צפור וכדור, שבריהן מותרין. אלא, מכיון שלא מצינו שאמרו כן במפורש ששבריהן מותרים, לכן לא הקשו כן, אלא הקשו מדברי רבי מאיר האוסר בכל הצלמים, משמע שאין שום היתר בשלמים, ואילו שבריהם הוא מתיר, ונשמע ממנו לחכמים שבצלמים שהם אכן אסורים, הם מתירים את

מוציא מידי ודאי? (15)

והא תניא שנינו בברייתא: חבר, הנאמן על המעשרות, שמת, (16) והניח מנורה מלאה פירות, בלי להודיע אם עישרן, אפילו הפירות הן בני יומן, הניכרין שהיום נתמרחו, הרי הן בחזקת מתוקנין.

והמקשן סבר שסומכים על כך שמן הסתם עישרן החבר מיד, לפני מותו. ולכן הקשה: והא הכא, כיון שהם כבר היו ממורחין, והיו

בבית, ודאי טבילי, ודאי שהם טבל, שהרי נגמרה מלאכתך [ושני תנאים יש לחיוב מעשר, האחד, "גמר מלאכה", שהוא פעולת מירוח הכרי, שהוא גמר הפעולות הנעשות בתבואה, והשני, שראו הפירות את פני הבית, דהיינו שנכנסו לבית, וכפי שיבואר להלן], וספק עשרינהו החבר, ספק לא עשרינהו. וקאתי ובא הספק, ומוציא מידי ודאי שהן טבל.

הרי שספק מוציא מידי ודאי, ואיך תירץ רבי

ומבאר: רבי יוחנן כשמצא דיוק מהמשנה שהשברים אסורים, הוכרח לבאר שהטעם שהם אסורים הוא כי חוששים שמא נשתברו מאליהם ולא הגוי שיברם. אלא לריש לקיש קשה "ממה נפשך", אם שיברם הגוי הרי ביטלם, ואם נשתברו מאליהם, גם כן מותרים, ובכל אופן שיהיה הרי הם מותרים, ולמה אוסרתם המשנה? ומתרץ ריש לקיש: אין לדייק מהמשנה "הא עבודת כוכבים אסורים", אלא "הא צלמים עצמם אסורים". וסתמא כרבי מאיר.

עוד הקשה הרמב"ן על המשך הסוגיא. הגמרא מקשה על רבי יוחנן שמדברי מאיר נשמע לחכמים, ודייקה שלדעת חכמים שבריהם מותרין, ומכאן סתירה לשיטת רבי יוחנן. ומקשה הרמב"ן, מה קשה על רבי יוחנן? הרי הוא בהחלט יכול לתרץ שמשנתנו מדברת ב"מוצא שברים", ולכן הם מותרים, כי מסתבר שהגוי ביטלם, וכדעת שמואל?

ומבאר: אכן, רבי יוחנן היה יכול לתרץ כן, ותירוצו היה עולה יפה, אלא שהגמרא ממשיכה "לדעת המקשן", הסובר שהמשנה מדברת בעבודה זרה שנשתברה מאליה, ול"דעת המקשן" קשה על רבי יוחנן, איך התירה המשנה את השברים. ועיין שם ברמב"ן והר"ן שהאריכו.

אבל התוס' חולקים על רש"י, וסוברים שאין חילוק בין "המוצא שברי צלמים" לבין "נשתברה מאליה", והכל עולה בקנה אחד. דהיינו, שמואל המתיר אפילו שברי עבודה זרה עצמה, סובר כריש לקיש! והטעם שמתיר הוא משום שיש עליהם כמה ספיקות, שמא עדיין לא עבדום, ושמא שיברם הגוי בכוונה וביטלם, ואף אם נשתברה מאליה, גם כן מותר — כדעת ריש לקיש. ואינו יכול לסבור כרבי יוחנן, כי אז לא היה מתיר בשברי עבודת כוכבים עצמם. וריש לקיש סובר כשמואל.

15. כתב התוס' הרא"ש: היה ברור לגמרא, שאין ספק מוציא מידי ודאי, שהרי כל הספיקות אסורים, אם מדאורייתא אם מדרבנן, אלא שכאן, בספק ביטלה, אינו ספק רגיל, כי קרוב לוודאי שביטלה. וכן יש לבאר בהמשך הסוגיא בחבר שמת ובשפחתו של מציק. וכן כתבו הרמב"ן ותלמידי רבינו יונה. ועיין קובץ שיעורים פסחים אות ל"ו.

16. התוס' מביאים תלמוד ירושלמי שמדובר בחבר שמת מתוך ישוב הדעת, ולא במיתה חטופה.

והמאירי סובר שתלמוד הבבלי חולק, ואף

יוחנן שאין ספק מוציא מידי ודאי?

ומתרגינן: **התב**, בפירות אלו, **ודאי וודאי הוא**, שאין כאן ספק אם עישרם, **דודאי עשירינהו**, וכשם שהם היו ודאי טבל, כן הם עתה ודאי מתוקנים.

כמו דאמר רבי **הנינא חוזאה**. דאמר רבי **הנינא חוזאה**: חזקה ודאית היא על חבר, שאינו מוציא דבר שאינו מתוקן מתחת ידו. שהואיל והפירות שלו הן, ועליו מוטל החיוב, הוא חושש מלהכשיל בהם בני אדם, וודאי שעישרן. ואין להביא משם ראיה ש"ספק" מוציא מידי ודאי, כיון שאינו ספק אלא "ודאי".

ואיבעית אימא, הטעם שהפירות מותרין אינו מפני שהחבר "ודאי" עישר אותם, אלא אף אם איננו ודאי, מותרין, כי **ספק וספק הוא**. כלומר, כשם שספק אם עישרן אם לאו, כן הם בספק אם היו מעולם פירות של טבל.

כי [אפשר דעביר] כדרכי אושעיא.

אין תבואה ופירות חייבים בתרומות ומעשרות מן התורה, אלא בשני תנאים: האחד, שנגמרה מלאכתן בשדה, והוא הקרוי "מירוח", כגון, זריית התבואה ברוח לאחר הדישה כדי להפריד ממנה ה"מוץ", או החלקת הערימה ["הכריי"] של התבואה. והשני, "ראיית פני הבית".

אם נגמרה מלאכתם אך לא הוכנסו לבית, או אסור לאכלן מהם אכילת "קבע", מדרבנן, ומותר לאכול אכילת "עראי" [ומותר גם להאכילם לבהמה, לפי שכל אכילת בהמה היא בגדר אכילת עראי].

ההכנסה לבית הקובעת את חיוב המעשר, היא רק כאשר הוכנסו הפירות דרך הפתח כשהן ממורחין, שאז הם נעשים טבל מן התורה, וחייבים בתרומות ומעשרות מן התורה.

אך אם הכניס את התבואה כשהיא עדיין ב"מוץ שלה", לפני המירוח, ומירחה בבית, או שהכניסה לבית בצורה עקיפה, שלא דרך הפתח, הרי אפילו נתמרחת התבואה, היא אינה טבל מן התורה.

חבר זה שמת והניח תבואה ממורחת בבית, יתכן שהכניס את התבואה לביתו לפני שמירחה⁽¹⁷⁾ ואין זה "ודאי" שמירחה בשדה, לכן פירות אלו הם "ספק" אם מעולם נתחייבו במעשר מן התורה. ואף שהם חייבים במעשרות מדרבנן – האמינוהו חכמים מטעם היותו חבר, על סמך הספק, שיתכן שעישרם.⁽¹⁸⁾

ועל "ספק" חיובם במעשרות – בא "ספק" תיקונם שעישרם.

דאמר רב אושעיא: מערים אדם יכול לעשות

יכשלו באיסור טבל. תוס' רי"ד בפסחים. ועיין שם במהר"ם חלאווה ובשפת אמת.

18. כן סובר רש"י, שהיות שחיובו הוא רק מדרבנן, האמינוהו רבנן בדבר שאיסורו מדרבנן.

אם הוא מת מתוך טירוף הדעת – הפירות בחזקת מעושרין, כי חזקה שתיקן תיכף בהכנסתן לבית כדי שאנשי ביתו לא ייכשלו.

17. כוונת החבר היא לטובה, כדי שבני ביתו לא

בערמה להיפטר ממעשרות על תבואתו, ואיך עושה? מכניסה לביתו במוץ שלה, ואף שהערמה הזו לא תתיר לו לאכול מהם אכילת קבע אלא "עראי", מכל מקום, מרוויח מערמתו זו כדי שתהא בהמתו אוכלת, שכל אכילת בהמה היא אכילת עראי, והותרה, ובאופן זה פטורה התבואה מן המעשר.

ומתורץ, שאין להביא ראייה מבריייתא זו ש"ספק מוציא מידי ודאי", אם משום שהוא "ודאי וודאי", אם משום שהוא "ספק וספק".

והגמרא ממשיכה להוכיח שספק מוציא מידי

ודאי.

והכי אין ספק מוציא מידי ודאי? ! והא תניא הרי שנינו בבריייתא:

אשה היולדת, טמאה טומאת לידה, שבוע ללידת זכר ושבועיים לנקבה. ואחריהם יש לה "ימי טוהר", שהדם היוצא ממנה מן המקור נחשב דם טהור, במשך שלושים ושלשה ימים לזכר, וששים וששה ימים.

אמר רבי יהודה: מעשה בשפחתו של מציק מב-א אחד גבר אלים ישראלי וגר במקום ששמו רימון שהפילה והטילה את הנפל לבור, ובא כהן, חכם ומורה הוראה,⁽¹⁹⁾ והציץ בו בבור,

בדוק שבודאי יש בו איסור דרבנן.

ועוד מבאר, אכן הפירות פטורים אפילו מדרבנן, אלא שאת ה"הערמה" מותר לעשות רק לאכילת בהמה.

הרמב"ן סובר, שאם לבסוף מירחם בבית, חייב לעשרם מדאורייתא. וכן מדויק מדברי הרמב"ם [מעשרות ג ו].

והקשה המנחת חינוך [מצוה שצ"ה] הרי בסוגייתנו מבואר שאינו איסור דאורייתא, כי אם היה איסור דאורייתא, איך יכול ספק להוציא מאיסורו הודאי.

ועיין בחזון איש [מעשרות ג ג, ושביעית א יח], ובאפיקי ים [חלק ב סימן כט].

19. והתוס' כתבו כי אותו כהן, שוטה היה, לפי שאסור לו להיטמאות ל"נפלים" אפילו אם היה הנפל משבעת קרוביו.

ומבאר המהר"ם שהתוס' כתבו כן, משום שיש מבארים [שם] שהנפל היה של הגבירה ולא של השפחה, אלא שהשפחה הטילתו לבור, והכהן היה קרוב, לכן כתבו התוס', שעם כל זה, היה שוטה.

והטעם שרבנן אסרו לאכול אכילת קבע כתב הרשב"א בתשובותיו [סימן שס"א], כדי שלא יעשה כן לפטור את תבואתו בדרכים אלו. ובחידושי רבינו דוד בפסחים מבאר, מפני שלא יגזול את שבט הלוי.

היוצא לנו משיטת רש"י, שספק מוציא מידי ודאי איסור דרבנן.

והקשו הראשונים, עיין רמב"ן ותוס' הרא"ש בשם רבינו אפרים, אם כן, למה אמרה הגמרא במסכת פסחים [שם מופיעה הסוגיה כמות שהיא לפנינו] לגבי בדיקת חמץ שאין ספק מוציא מידי ודאי, הלא האיסור ודאי של בית בלתי בדוק הוא רק איסור מדרבנן, כמו שמבואר שם. ויש כאן אריכות גדולה ונביא דבריהם בקיצור:

רבינו אפרים מסיק מקושיא זו [ומעוד ראיות] שבבית מותר אפילו מדרבנן אפילו לאדם. ומה שאמר רבי אושעיא להאכיל "לבהמתו", הוא לאו דוקא.

וכיון שאין כאן אפילו איסור מדרבנן, אם אכן הכניסו במוץ, והיות ויש כאן ספק אם עשה כן, בא הספק מוציא מידי ספק, בניגוד לבית בלתי